

OSMANLI DEVLETİ'NDE ESKİ ESER KOLEKSİYONCULUĞU

Süleyman Özkan*

Özet

Osmanlı Devleti'nde Türk ve İslam eserleri dışında kalan eski eserleri toplama adeti müslüman halk arasında pek nadirdir. Bu türden, yani Yunan-Roma başta olmak üzere Eski Önasya uygarlıklarına ait eski eserleri toplayanlar, daha çok gayri müslim kişilerdi. Türkler arasında az da olsa, çoğunluğu yüksek dereceli memur olan kişilerden de bu tür eserleri biriktirenler olmuştur. Bu koleksiyonların çoğunluğu da daha çok sikke toplamayı tercih etmiştir. Makalemizde eski eser toplayan kişilerden, bilindiği kadarıyla, bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Eski Eser Koleksiyonculuğu*

Abstract

Ancient Art Collections in Ottoman Empire

To collect non-Islamic artifacts among the Muslim people of Ottoman Empire was very rare. The ancient arts collectors were non-Muslim Ottomans. But some Ottoman Turks also have collected pre-Islamic finds. All of them preferred to collect Greek, Roman and Islamic coins. This article discusses ancient art collections and collectors in Ottoman Empire.

Key words: *Ottoman Empire, Ancient Art Collections*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde arkeolojik kazı ve müzecilik faaliyetleri hakkındaki kısa makalemizi¹ hazırlarken, devrin özel koleksiyonculuğu ve koleksiyonları hakkında bilgimizin gayet az olduğunu farkettilik. Koleksiyonları konu alan bir eser de bulunmamaktadır. Koleksiyonları arasında daha çok sikke biriktiren kişiler ile nümizmatlar hakkında bilgi verilmektedir. Görüldüğü kadarıyla koleksiyonları hakkında bilgi olmadığından makalemizde bu konuyu ele aldık. Fakat bu konuda yaptığımız araştırmada yeterli bilgiye ulaşamadığımızı da belirtmek isteriz. Bunların başında bunların çoğunun hiçbir yayını yapılmadan el değiştirip dağıldığını

* Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sozkan@bornova.ege.edu.tr

¹ Özkan 1999.

görmekteyiz. Diğer bir zorluk da Türklerin daha çok Türk-İslam sanat eserlerini toplamayı tercih etmeleridir.

Özel koleksiyonlar, kişilerin miras, satın alma veya toplama yoluyla oluşturdukları, tarihi ve sanatsal değeri olan birikimlerdir². Bu birikimler, arkeoloji, etnoğrafya, sanat tarihi, gündelik eşya ve doğa tarihi gibi çok çeşitli konularda olabilmektedir. Son yıllarda biriktirilen eserlerin çeşitliliği çok artmıştır. Özellikle pul ve para koleksiyonculuğu bütün dünyada çok yaygındır. Ama koleksiyoner denilen kişiler, birikimlerini, ilgili bilim dalının verileri altında toplamayı amaçlayan kişilerdir. Koleksiyonerler, koleksiyonun eksiksiz ve en iyi olması için çaba gösterir. Bu nedenle çoğu zaman yüksek miktarda para harcamayı da göze almaktadırlar. İçlerinde ayrıca birikimlerine dayanarak, özellikle nümizmatlardan, yayın yapanlar da vardır.

Türklerin de değerli eserleri topladıkları bilinmektedir. Kurulan her devletin bir hazine dairesi olduğu gibi devletin ileri gelenlerinin de hediyeler ve savaş ganimetlerinden oluşan birikimleri olup zenginliklerinin bir göstergesi olarak ellerinde tutmaktadırlar. Fakat yine de bu tür koleksiyonculuğun ne kadar eskiye gittiği belirlenemektedir. Çünkü devletlerin yıkılmasıyla devlet hazineleri ile koleksiyonlar yok olmuşlar veya el değiştirmişlerdir. Türklerde bilinen en eski koleksiyon, Dulkadiroğlu beyi Alaüddeve Bey'in Maraş kalesinde topladığı Geç Hitit aslan heykelleridir³. Bunların bir kısmı sonradan kaybolmasına karşın iki aslan heykeli 19. yüzyılda Maraş'tan İstanbul'a, Eski Şark Eserleri Müzesi'ne getirilmiştir. Bunların bir devamı olarak Osmanlı sarayında da Hazine Dairesi olup buralarda ata yadigarı eserler, değerli ganimetler, komşu devletlerin gönderdikleri hediyeler ve İslam dinine ait kutsal emanetler korunmaktadır. Fakat bu eserler, Saray'da saklanmakta ve halka gösterilmemektedir. Savaşlardan elde edilen silahlar ise önceleri Yedikule'de daha sonra da Aya İrini kilisesinde toplanmıştır. Bu birikim de halka açık olmayıp ancak özel izinle gezilebilmekteydi.

Müslüman Osmanlı halkının genellikle başta elyazma kitap olmak üzere silah, güzel yazı levhaları, ebrulu kağıtlar ve dinî eşyaları topladıkları bilinmektedir⁴. Bu birikimleri yapanlar arasında küçük dereceli memurlardan Osmanlı padişahlarına kadar değişik konumdaki insanların olduğu saptanmıştır. Özellikle kitaplar, cami ve medreselerde kurulan kütüphanelere bağışlanmıştır. Kişiler hayır kazanmak amacıyla, mal ve mülklerinin bir kısım gelirleriyle vakıf kütüphaneler kurmuşlardır.

Kitap toplayanlar arasında, bize "Divan-ı Lügat-it Türk" adlı nadir bir eseri kazandırmış olan Ali Emiri Efendi gibi hayatını, bilimsel yöntemlerle kitap toplamaya adanmış büyük insanlar da vardır. Diğer türden eserler ise kişilerce, aile yadigarı olarak evlerde korunmakta olup bunlar ancak zamanla eski eser özelliği kazanmıştır. Burada

² Gerçek 1999, 77.

³ Gerçek 1999, 78.

⁴ Erünsal 1991.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın kurucusu Osman Nuri Ergin'i (1883-1961) de anmalıyız. İstanbul Belediyesi mektupçusu olan Ergin'in 11 bin cilt tutarındaki elyazma ve baskı kitaplarıyla kurulan bu kitaplık, daha sonra bağışlanan koleksiyonlarla zenginleşerek İstanbul'un önemli bilgi kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Batılı tarzda ilk müzecilik çalışmalarının 1846 yılında Aya İrini'de bulunan Mecma-i Asar-ı Atika, yani Eski Eserler Koleksiyonu ile başladığı kabul edilmektedir. Mecma-i Esliha, yani Silah Koleksiyonu ise Türklerin savaşlarda ele geçirdikleri çeşitli silahlardan oluşmaktadır. Bu birikim daha önceden oluşturulduğu için, şimdiki Askerî Müze'nin kuruluş yılı 1726 olarak kabul edilmiştir.

Türklerde, manen önemli olan ve bu nedenle de değerli görülen eşyaların halkın görmesi için teşhir edilmesi çok evvelden başlamıştır. Gerek türbelerde gerekse tekkelerde korunan ve sergilenen eşyalar nedeniyle bu yerler, Türkiye'nin ilk müzeleri olarak kabul edilebilir. Türbelerde, ölen kişinin kullandığı miğfer, zırh, silah ve giysileri ile ona armağan edilmiş eşyalar vardır. Ayrıca türbenin donanımında kullanılan şamdan, seccade, halı, kumaş, tülbent, sarıklar ve duvarlara asılmış yazı levhalarıyla türbeler adeta küçük bir müze niteliğindedir⁵. Netekim aynı durum tekkeler için de geçerlidir. Tekkeyi kuran kişinin eşyaları ile o tarikat için kutsal sayılan bir takım alem, bayrak, silah, asa, elbise ve müzik aletleri gibi eşyalar da titizlikle korunur ve gelen kişilerin görmesi için tekkenin bir yerinde duvarlara asılırdı⁶. Duvarlardaki yazılı levhalar ve kütüphanesindeki kitaplar da ait olduğu devrin hat sanatını aksettirmesi nedeniyle değerlidir.

Osmanlı Devleti topraklarında özellikle Yunan, Roma ve Bizans devirlerine ait kalıntı ve eserlerin bulunması Batılıların daima ilgisini çekmiştir. 1870'lerde yoğun olarak başlayan ve Batılılarca yapılan kazılarda bulunan eserlerin büyük bir kısmı, 1883 yılında yeni eski eserler kanunu çıkıncıya kadar, Avrupa müze ve özel koleksiyonlarına götürülmüştür. Osmanlı aydınlarınınca her türlü eski sanat eserleri ile yazılı kaynakların önemi anlaşıldığında artık çok geçtir. 1881 yılına kadar çok az eser Müze-i Humayun'a getirilmiştir. Bu tarihten sonra müze müdürü olan ressam Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla, ülkemizde yapılan kazı ve araştırmalardan elde edilen eserlerin hemen hemen tamamının getirilmesiyle bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri 78 bin eser, 74 bin tablet ve 800 bin sikkelik birikimiyle dünyanın önemli müzelerinden biri olmuştur.

Türk ve İslâm eserlerinin yurt dışına çıkarılmasında bir kısıtlama olmadığından daha 15. yüzyıldan itibaren elde taşınabilir türdeki her türlü eser, yabancılarca toplanmaya başlanmıştır. Avrupalıların bu ilgisi daha sonraları Osmanlı ülkesinde antikacıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁷. 1855 yılında İstanbul'da açılan ilk

⁵ Eyice 1998, 298. Türbede sultan I. Murat'ın kanlı gömleği, zırhı ile Memluk sultanı Berkuk'un gönderdiği eşyalar vardır.

⁶ Mevlana Müzesi, buna örnek olup, bina 1927'de Atatürk'ün emriyle müze haline getirilmiştir.

⁷ Toros 1985, 12-14.

antika mağazası, İtalyan asıllı Antoine Brimo'ya aittir. Daha sonraları başkaları tarafından da antika mağazası açılmıştır. Böylelikle hem dışarıdan Avrupa sanat eserleri getirilmiş hem de Türkiye'den eserler yurtdışına yollanmıştır. Özellikle İstanbullu zengin ailelerin evlerinin oda ile salonlarını, Avrupa ve Türk eserleri doldurmaktadır. Burada henüz bir koleksiyonculuktan söz etmek mümkün değildir. Eser ve eşyalar daha çok, belirli bir beğeniye göre, evin zengin görünmesi için satın alınmaktadır. Ev eşyaları, bugün de olduğu gibi o zaman da eski eser sayılmamaktadır. Bunlardan sadece el yazma eserler, Cumhuriyet'le birlikte eski eser kapsamına alınmıştır. Aynı durum paralar ve yazı levhaları için de geçerlidir. Özel koleksiyonlar, müze olayında olduğu gibi yine Batı'nın etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Özel koleksiyonlar, günümüzde de toplama, satın alma ve miras yoluyla oluşturulmaktadır. Ama herşeyden önce, koleksiyon yapmak parasal güçle ilgilidir. Nesilden nesile geçen birikimlerin dağılmadan kaldığını düşünsek bile, belirli bir veya birkaç türde eser toplamak için muhakkak ki paraya gereksinim vardır. Bu nedenle de koleksiyoner olanlar genellikle varlıklı kişilerdir. Aralarında diplomat, tüccar, öğretim üyesi, vekiller ve sadrazamlar da vardır.

Avrupa'da Özel Koleksiyonculuk

Özel koleksiyonculuk Avrupa'da Romalı asiller ve askerler tarafından başlatılmıştır⁸. Romalı asiller, Yunanistan ve Anadolu başta olmak üzere seferlerde buldukları ülkelerden buldukları eserleri evlerinde, özellikle de sayfiye evlerinde sergiliyorlardı. Zamanla bunlara Etrüsk eserlerini de dahil etmişlerdir. Bu durum Haçlı Seferleri sırasında da devam etmiştir. Yağmalanan Doğu Ülkeleri'nin malları tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Koleksiyonculuk, Avrupa'da zenginliğin artması ile kendini göstermiş, önce soylular daha sonra zengin burjuva aileler arasında artarak devam etmiştir.

Avrupa'da genel olarak asiller arasında eski eser toplama merakı çok eskiden başlamışsa da özellikle 16. yüzyılda İtalya'da soylular arasında gerçek hüviyetine kavuşmuştur⁹. İtalya'da eski Etrüsk, Yunan ve Roma eserlerini toplama merakı vardı. Zenginler topladıkları eserleri halka göstermek için evlerinde yerler ayırmaya başlamışlardır. Museo veya Galeri adı verilen bu yerlerin en ünlülerinden Uffizi Galerisi 1581'de Floransa'da kurulmuştur. Daha sonra eser toplama, 17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Felemenk ülkelerinde de yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni Avrupalıların deniz aşırı sömürgeler sayesinde zenginleşmesidir. Böylece toplumun zengin kesiminde çeşitli türden eser ve eşya toplama merakı başlamıştır. Öyleki 17. yüzyılın sonlarında Fransa'da, soyluların dışında 1000 kadar kentli zengin de koleksiyon yapmaktadır. Daha sonra bu merak, Almanya ve Rusya'ya yayılmış ve buralarda da değerli koleksiyonlar oluşturulmuştur.

⁸ Gerçek 1999, 3-4.

⁹ Koza 1997, 1034-1035; Atagök 1997, 1321-1325.

Avrupa devletleri nihayet 18. yüzyıldan itibaren toplanan ve büyük sayılara ulaşan sanat eserlerinin kamuya açık mekanlarda sergilenmesine daha da önem vermeye başladılar. Önceleri büyük malikâneler ile saraylar bu işe ayrılmış iken zamanla eserlere uygun müze binaları inşa ettirilmiştir. Büyük ve değerli koleksiyonlar, bugün dünyanın önde gelen müzelerin çekirdeklerini oluşturmuşlardır. Örneğin British Museum'un temeli, 1753'de satın alınan doğa bilimci Hans Sloane'nın birikimi ve kütüphanesine dayanmaktadır. Yine Londra'daki The Horniman Museum, dünyanın çeşitli yerlerine seyahatlarda bulunmuş ünlü çay tüccarı Frederick John Horniman (1835-1906) tarafından 1901 yılında kurulmuştur. Bugün müzede dünya kültürleri, Uzak Doğu eserleri, müzik ve eğitim alanlarında toplanan eser sayısı 350 bine varmaktadır. Kopenhag'taki NyCarlsberg Glyptothek, Carlsberg biralarının üreticisi Carl Jacobsen (1842-1914) tarafından 1897'de halka açılmıştır.

Bilimsel yöntemlerle biriktirilen nesnelere arasında eski sanat eserlerinin yanı sıra bitki ve hayvan koleksiyonları, taş, mineral ve fosiller, el aletleri, araç ve taşıtlar ile yazılı eserler gibi çok farklı dallarda nesnelere vardır. Bunlar kendi bilim dallarına uygun olarak, Arkeoloji, Etnoğrafya, Doğa Tarihi, Endüstri ve Bilim müzelerinde sergilenmektedirler. Bazen bunların birkaçını da içeren büyük müzeler de bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli kurumlar da kendi özel müzelerini kurmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde Özel Koleksiyonculuk

Osmanlı Devleti zamanına baktığımızda, Türklerin yanında eski eser koleksiyonu yapanların arasında gayri-müslim vatandaşlar ile yabancı ve gayrimüslim tebaaya ait okullar olduğunu görmekteyiz. Eski eser toplayan yabancı devlet okulları arasında Amerikan kolejleri önde gelmektedir. Osmanlılarda koleksiyonculuk Avrupa'dan daha geç bir tarihte, 18. yüzyılın ortalarında başladığını sanıyoruz. Osmanlı devletinde bilinen en eski koleksiyoner, muhtemelen, Darüssaade ağası ve aynı zamanda iyi bir hattat olan Beşir Ağa'dır¹⁰.

a. Okullar

1856 yılından itibaren açılan Rum, Musevî ve Ermeni azınlık okulları, eğitimlerinin bir parçası olarak, binalarında bir müze yeri de ayırmışlardır. İstanbul'da Arnavutköy Rum Okulu ve İzmir'de Evanjelik Rum Kız Okulu gibi okulların müzelerinin olduğu bilinmektedir¹¹. Evanjelik Mektebi Müze ve Kütüphanesi, süreli bir yayına da sahipti ve yapılan yayımlarla eserlerini tanıtmaktaydı. 1873 yılında kurulan müzenin eserleri daha sonra İstanbul ve İzmir müzelerine aktarılmıştır.

Amerikan kolejlerinde de müzeler mevcuttu. İstanbul'daki Robert Kolej ile Amerikan Arnavutköy Koleji'nin müzeleri vardır. Daha sonra bu iki okul birleştirilmiştir. Amerikan Arnavutköy Koleji Müzesi hakkında bir makale de

¹⁰ Derman 2001, 268.

¹¹ Mansel 1993, 542-543.

yayınlanmıştır¹². Beyrut Amerikan Koleji (şimdi üniversite), 1869 yılında müzesini kurmuştur. Hatta ABD'nin Kıbrıs konsolosu olan Luigi Palma di Cesnola, buraya çok miktarda Kıbrıs eseri vererek koleksiyonun zenginleşmesini sağlamıştır. Bugün bu müze, Eski Önasya eserleri açısından Beyrut'taki en önemli müzelerden biridir. Bu konuda bir bilgiye ulaşamamıza rağmen, diğer okullarda da bu tür birikimlerin olduğunu sanıyoruz.

Türk okullarında da müzeler bulunmaktadır. Konya, Kayseri, İstanköy, Nablus ve Kudüs İdadi'lerinde de eski eser toplandığı bilinmektedir¹³. Birikimlerin bir kısmı o yörede yapılmış kazılardan gelmiştir. Bir kısmı da civardan toplanan münferit buluntulardan oluşmaktadır. Eski eserlerin okullarda toplanmasının nedeni, müzeler teşkilatının o zamanlar Maarif Vekaleti'ne bağlı olmasıdır. Bunların ömrü kısa olmuş, okullardaki birikimler daha sonra o şehirde kurulan müzelere aktarılmıştır.

b. Manastırlar

Osmanlı ülkesindeki hıristiyan kilise ve manastırlarında da eski eserlerin toplandığını görüyoruz. Buralarda, müslümanlarda olduğu gibi, birtakım dinî eşyalar ile yazma kitaplardan azizlere ait kutsal kemiklere kadar farklı nesnelere toplanmış ve koruma altına alınmıştır. Birçoğu Avrupalı krallar ve zengin Osmanlı hıristiyanları tarafından hediye edilmiş, çoğu altın ve gümüş eserler, haçlar, ikonalar, buhurdanlık ve kadehler zaman zaman yağmalanmıştır. Yağmalanmasını önlemek amacıyla saklanan eserler de zamanla eski eser avcılarının ellerine geçerek dağılmıştır¹⁴. Antalya-Kumluca hazinesi de yakın tarihimizde topraklarımızdan götürülen bu tür bir kilise hazinesine örnektir¹⁵.

Bizim araştırmamız sırasında eski eser koleksiyonculuğuna dair bir tek örnek bulduk. Fransız işgali zamanında basılmış bir kitapta, Antakya'daki Keldanî papazı Şammaz tarafından bir koleksiyon oluşturulduğu kaydedilmiştir¹⁶.

c. Saraylar ve Devlet Kurumları

Topkapı Sarayı'nın hazine dairesine ait iki odanın, Sultan Abdülmecid zamanında bazı konuklara gösterilmek için zaman zaman açıldığı bilinmektedir. Şüphesiz gösterilen kısım sarayın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi (1924'de müze yapılmıştır), 80 bin metrekareye ulaşan 20 salonuyla ülkemizin en büyük müzesi olup burada 86 bin eser bulunmaktadır¹⁷.

¹² Dodd 1909.

¹³ Özkan 1999, 466-467.

¹⁴ Özkan 1999, 469. Antakya ve Halep civarındaki manastırlarda bulunan eserler dünya müzeleri ve özel koleksiyonlara dağılmıştır.

¹⁵ Antalya Müzesi, İstanbul 1988, 116, no.158-161.

¹⁶ Jacout 1931, 72-75

¹⁷ Bayraktar 1989-1990, 52.

Yıldız Sarayı'nda da birçok eserin toplandığı bilinmektedir. Hatta Müze-yi Humayun'un değerli takılar ile sikkeleri de 1908 yılına kadar burada muhafaza edilmiştir. Ayrıca silah, saat, porselen ve mobilyalarıyla da önemli bir sanat eserleri koleksiyonuna sahiptir. Değerli takı ve sikkeler önce Müze-yi Humayun'a daha sonra da Topkapı Sarayı'na devredilmiştir. 50 bin cildi bulan kütüphanesi de günümüzde İstanbul Üniversitesi kütüphanesine bulunmaktadır.

İstanbul'daki Darphane Müdürlüğü de Osmanlı devri sikkelerinden oluşan bir birikim oluşturmuştur. Bu birikimde, İsmail Galip Bey ve oğlu Mübarek Galip Bey ile Mesur İzzet Bey'in koleksiyonundan alınan İslamî sikkeler vardır.

d. Özel Koleksiyonlar

Koleksiyon yapan kişilere baktığımızda genellikle gayrimüslimlerin olduğunu görmekteyiz. Bunlar eski eser koleksiyonculuğu yanında, antikacılık da yapmaktadırlar. Avrupalıların eser yağmaları sırasında yabancılara eser sağlayanların başında bunlar gelmektedir.

Gayrimüslim kişiler arasında antikacılık yapanların sayısı da bir hayli fazladır. İstanbul'da Aleksander Jovanoff, Filistin'de Durigello ailesi gibi yüzlerce kişi eski eser alıp satımı ile uğraşmaktadırlar. Türkler arasında ise eski eser toplama merakı o kadar yaygın değildir. Bunda alınan eğitim, ilgi alanı ve maddi durumun da etkisi olduğu muhakkaktır. Rum ve Ermeniler arasında eski eser toplayanların bir hayli fazla olduğunu sanıyoruz. Örneğin Sivrihisar'da, 1924 mübadelesinden sonra, Rumlardan kalma iki evin satışı sırasında, evlerde mermerden tarihi taşlar olduğu görülmüştür¹⁸. Bu eserler evlerle birlikte satılmayıp Sivrihisar Tarihi Eserleri Koruma Derneği tarafından koruma altına alınmıştır. Daha sonra bunların bazıları, Pessinus kazısı başkanı Pierre Lambert tarafından Ballıhisar'daki (Pessinus) depoya götürülmüştür. Diğer bir örnek de bugün ABD'deki Los Angeles County Museum'da korunan dokuz adet Kültepe-Kaniş kökenli tablet, eskiden Osmanlı tebaası olduğunu sandığımız, Benenian adlı bir Ermeni tarafından hediye edilmiştir. Eczacı Diojen'e ait 3900 adet sikke İstanbul müzelerince satın alınmıştır¹⁹.

Türklerde genellikle elyazma kitap, hat ve tezhip sanatı eserlerine merakın fazla olduğu görülmektedir. Bunu sikke, tespih, mühür, yazı takımı, silah gibi eserler takip etmektedir. Avrupa malı eşya ve mobilyaları ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın olarak toplanmaya başlanmıştır. Tablo koleksiyonu yapanların ise çok az olduğunu sanıyoruz. Bu tür eser toplayan ve Paris'te yaşayan Mısırlı Halil Şeref Paşa'nın (1831-1879) muhteşem tablo birikimi, daha sonra kendisi tarafından satılmıştır²⁰. Oysa ki Avrupalı resamlara ait değerli eserlerin bulunduğu bu birikimin şimdilerde kolay kolay elde edilemeyeceği açıktır. Bunun yanında yazar ve diplomat

¹⁸ Keskin 2001, 125.

¹⁹ Pasinli 2003, 38.

²⁰ Haddad 2002.

olan Reşit Saffet Atabinen (1886-1965) ise, tablo, estampaj ve gravürlerden oluşan koleksiyonun bir kısmını İstanbul Tanzimat Müzesi'ne vermiştir²¹.

Eser toplayan kişilerin bugün de olduğu gibi zengin veya devletin üst ricaline mensup kişiler olduğu görülmektedir. O devirde de yalnız gelirleri yüksek aileler bu işle uğraşmaktadır. Bazıları için kültürel bir uğraşı iken, çoğu kişi bunu bir yatırım aracı olarak görmektedir. Ayrıca bazı sanatçılarımız da çeşitli sanatçıların ve kendi eserlerinden oluşan birikimler oluşturmuşlardır. Ünlü hattatlarımızdan olan Kamil Akdik (1862-1941), kendinden önce yaşamış hattatların eserlerini de toplayarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu birikim 1941 yılında 17 969 TL verilerek Topkapı Sarayı Müzesi'ne kazandırılmıştır²². Ethem Hakkı Ayverdi (1899-1984) de hat, tezhip, cild, yazı aletleri, levhalar, kitaplar ve Türk sanatçılarına ait tablolardan oluşan birikimini, eviyle birlikte, 1978 yılında Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı'na vermiştir²³.

Osman Hamdi Bey'in babası olan Sadrazam İbrahim Edhem Paşa, maden mühendisi idi. Edhem Paşa, Paris'te okumuş, yurda geri döndükten sonra çeşitli yerlerde maden mühendisi olarak çalışmıştır. II. Abdülhamit zamanında kısa bir süre sadrazamlık makamında kalmıştır. İbrahim Edhem Paşa'nın mesleği icabı oluşturduğu koleksiyonunu, Jeoloji Fakültesi'ne bağışlamıştır²⁴. Onun ayrıca birtakım Mısır eserini kapsayan arkeolojik eserlerini de Müze-yi Humayun'a bağışladığı bilinmektedir²⁵.

Makalemizde ele almak istediğimiz arkeolojik eserlere sahip özel koleksiyonlar hakkında yeterince bilgi yoktur. Bulabildiğimiz bilgileri kişi adlarına göre aşağıda kısaca belirttik. Bunların çoğunluğu 19. yüzyılın son yıllarında yaşamış veya doğmuş kişilerdir. İçlerinde az sayıda müzeci de vardır. Tümüyle ele alındığında koleksiyonerlerin çoğunlukla çeşitli devirlere ait sikkeleri topladıkları görülmektedir. Buradaki 50 kişiden 19'u sikke koleksiyoncusu olup İstanbul'da oturmaktadırlar. Taşradaki koleksiyonerlerin genellikle gayrimüslüm kişiler oldukları görülmektedir.

Bu durumu bugün ele aldığımızda ülkemizde koleksiyon yapanların sayısında bir hayli artış görülmektedir. Aynı zamanda hemen her kentte koleksiyonerler vardır. Bugün ülkemizde, 2002 yılı sonu itibariyle tabiat ve kültür varlıkları koleksiyonu yapanların sayısı 1271 olup bunlarda 173 056 adet eser mevcuttur²⁶. Eserler, arkeolojik, etnoğrafik eserler ile sanat eserlerinden oluşmaktadır. Koleksiyoner sayısı açısından ilk beş şehir İstanbul (408), Ankara (157), İzmir (116), Muğla (68) ve Adana (45)'dir.

²¹ Fıratlı 1965, 7; Gerçek 1999, 441.

²² Gerçek 1999, 173; Türk Ansiklopedisi 1. cilt, 1968, 327-8

²³ Yüksel 1991, 295.

²⁴ Gerçek 1999, 316-317; Uzunçarşılı 1948, 70.

²⁵ Scheil 1317, 11-12.

²⁶ Bilgi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 6.11.2003 tarihinde verilmiştir.

Ayrıca, kişiler tarafından bugün için eski eser kapsamına girmeyen birçok nesne de biriktirilmektedir. Bunların zamanla kurulacak özel müzelerde yerlerini almalarına bekliyoruz. Bu eserler arasında pul, efemera, kartpostal, film afişleri, piyango bileti, fotoğraf makinesi, madalya, şişe, fotoğraf gibi her türlü gündelik eşya vardır. Son yıllarda İstanbul Zincirlikuyu'da açılan ve 2001 yılında ölen ECA firmasının sahibi Ekrem Elginkan'ın koleksiyonu buna örnektir. Elginkan Vakfı tarafından 2003 yılında açılan sergide Türk ve Avrupa yapımı pirinç musluklar sergilenmiştir.

Zaman zaman bazı birikimlerin yurt dışına satıldığı da olmuştur. Şüphesiz yurt dışına satılan koleksiyonlar ülke için büyük bir kayıptır. Yurt içinde kalan diğer birikimlerin genellikle elden ele geçtiği görülmektedir. Bunların bir kısmı daha sonra devlet müzelerine, Darphane Müdürlüğü'ne ve Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan bazı bankaların (Yapı Kredi Bankası ile İş Bankası) kurdukları koleksiyonlara geçmiştir. Koleksiyonerler arasında alım satım az görülmektedir. Çünkü toplamı çok pahalı olan eserlerin hepsini satın almak için kuvvetli bir maddi güce gereksinim vardır. Bu durumda koleksiyonlar eser cinslerine göre ayrılıp satılmaktadır. Fakat bunun yanında dışarıdan eserlerini bağışlamak isteyen kişiler de olmuştur. Bunlardan Kalost Gülbenkyan'ın, adına bir müze kurulması halinde eserlerini vereceği söylemesine karşın, bu isteği kabul edilmemiş ve böylece eserler, bu şartı kabul eden Portekiz hükümetinin eline geçmiştir.

Bunun dışında yurdumuza geçici görevle bulunan kişilerin de eser topladıkları, bunlardan bazılarının eserlerinin bir kısmını giderken bıraktıkları da görülmektedir. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eski Eser Koleksiyonu'nda İzmir İngiliz konsolosu A. William Buttigieg'den gelen 681 adet eser korunmaktadır.

1924 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadele sırasında bazı Rumların yanlarında koleksiyon ve tarihi eserler götürdükleri de iyi bilinmektedir²⁷. Bu da sayısını bilemeyeceğimiz birçok eserin yitirilmesine sebep olmuştur. Buna örnek olarak, koleksiyoner olduğumu sandığımız Konstantin Karapos adlı bir Rumu gösterebiliriz. Karapos, İzmit'te ortaya çıkan bir grup tunç eseri toplayarak, göçten sonra bunları Atina Milli Müzesi'ne vermiştir²⁸.

Ülkemizde de bazı koleksiyonların müzelerin kurulmasına neden olduğu da görülmektedir. Ödemişli koleksiyoner Mutahhar Başoğlu Ödemiş Müzesi'nin, Şakir Taner de Tekirdağ Müzesi'nin çekirdeğini oluşturan eserleri bağışlamışlardır. Kendi adına müze kurulan kişiler arasında Konya'da İzzet Koyunoğlu (1973) ilk örnek olup daha sonra buna başka müzeler de katılmıştır. Bunlar arasında arkeolojik ve etnoğrafik eserleri barındıran Sadberk Hanım Müzesi (1980), endüstriyel alet ve araçları sergileyen

²⁷ *American Journal of Archaeology* 31-3, 1927, 365.

²⁸ Koyunoğlu 1953, 31.

Rahmi Koç Sanayi Müzesi (1994) ve hat, tablo ve heykel bulunan Sakıp Sabancı Müzesi (2000) önde gelmektedir.

Sonuç

Sonuçta Osmanlı Devleti'nde eski eser koleksiyonculuğunun çoğunlukla gayrimüslimlerce yapıldığı ve bunların her türlü eseri ayırt etmeksizin topladığı anlaşılmaktadır. Buna karşın müslüman Osmanlı aydınlarının daha çok Türk-İslam eserlerini tercih ettikleri bilinmektedir. Hepsinin ortak noktası olarak çoğunlukla sikke toplamalarıdır. Kişiler eserlerini elden çıkarırken bazıları devletin müzelerini bazıları yurt dışını uygun görmüşlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat ve İslahat fermanlarının ilanından itibaren, ülkemizde görülen Batılılaşma hareketinin bir sonucu olarak eski eser biriktirmenin başladığı görülmektedir. Bu durumun 20. yüzyıl başlarında çoğaldığı anlaşılmıştır.

Türkler aynı zamanda sikke dışındaki eserleri de koleksiyonlarına dahil ettikleri saptanmıştır. Fakat 1911'den 1922 yılına kadar geçen sürede çıkan savaşlar bu durumu olumsuz etkilemiştir. Fakat o zamanlarda atılan eski eser sevgisi yeni koleksiyonerler ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu zamanlarda doğan kişiler arasında koleksiyon yapanların fazla olduğu da saptanmıştır. Bunlardan Hüseyin Kocabaş yirmisekiz farklı türde eser toplamasıyla dünyada önemli bir yere gelmiştir.

Yurdumuzdaki eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, özel müzelerin kurulması, tamamiyle maddi güce dayanmaktadır. Ülke insanının refahı arttıkça koleksiyonerlerin sayısının artması ve yeni özel müzelerin kurulmasını ümit etmekteyiz. Böylelikle yurtdışına kaçırılan eserlerin de azalacağını sanıyoruz. Her ne kadar özel koleksiyonların, kaçak kazaları artıracağı söylene de bu doğru değildir. Çünkü Türkiye'nin her zaman eski eser pazarında önemli bir yere sahip olması doğaldır. Kaçakçılığı meslek edinmiş kişiler nedeniyle kaçak kazaları önlemek mümkün değildir. Eski eser alanlarının bugün çoğunlukla yerleşim yeri veya tarım arazisi olması nedeniyle ülkemizde her zaman buluntu ele geçmektedir. Ekonomik açıdan rahat olan bir ülke halkının bu gibi kanunsuz işlere yönelmesi az bir olasılıktır. Diğer taraftan devletin bir kazı politikasına sahip olması da gerekmektedir. Müze ve müzecilerin sorunları giderilmeli, müze-üniversite ilişkileri daha iyi hale getirilmelidir. Yayın hayatına da önem verilmeli, hem dergi hem de kitaplar yoluyla müzelerimizin değerleri ayrıntılı olarak ortaya konulmalıdır. Yayın hayatı bakımından müzelerimizin durumu Osmanlı Devleti zamanına göre geri kalmıştır.

Bilinen Koleksiyonerler

Burada tanıtılan kişilerin bir kısmının birikimleri, aile yadigarı olarak kendilerine geçmiştir. 19. yüzyılın sonlarında doğan kişiler de koleksiyon oluşturma fikrini Osmanlı döneminde kazanmışlardır. Özellikle Batıların yağmalarına şahit olan bu kişiler ellerinden geldiğince eser toplamayı ve gelecek kuşaklara aktarmayı amaç edinmişlerdir. Ayrıca listeye arkeolojik eser dışında eser biriktirmiş kişilerden göze çarpan kişiler de konulmuştur.

Abidin Bey

Hakkında bilgi edinemediğimiz Abidin Bey'in biriktirdiği sikke koleksiyonu satılmıştır.

Ahmed Muhib Efendi²⁹

Denizli mebusu olup Anadolu Beylikleri sikkelerinden oluşan bir koleksiyonu vardır.

Ahmed Tevhid (Ulusoy) Bey (1868-1940)

Türk devlet adamı ve nümizmat olup koleksiyonu elden ele geçmiştir. 1868'de Erzurum'da doğdu. 1888'de Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Dışişleri ve Başbakanlık'ta çalıştıktan sonra, Türkiye Cumhuriyeti devrinde MEB müzeler ve kütüphaneler müfettişliği yapmış, özellikle eski paralar üzerinde çalışmıştır. Bu konuda makale ve kitapları vardır³⁰. Aynı zamanda İslami sikkeler koleksiyoncudur. 5295 adedi bulan sikke koleksiyonu 1938 yılında 3500 TL verilerek satın alınmıştır³¹. Halil Ethem Bey döneminde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin sikke kabinesinde de görev almıştır.

Ahmed Ziya Bey

Sikke koleksiyoncusu olup aynı zamanda nümizmatır. "Meskukat-ı İslamiyye" adlı eseri hicri 1328'de İstanbul'da basılmıştır. Ahmed Ziya Bey'in koleksiyonunun nerede olduğu bilinmiyor³².

Aktan, Fethi

Aktan, bir nümizmat ve koleksiyonerdir. Sikkeleri Yapı ve Kredi Bankası koleksiyonuna satın alınmıştır³³.

Arel, Hüseyin Sadettin (1880-1955)

Türk şarkı notalarının biriktirilmesi daha evvelden Mızıka-yı Humayun feriki Necib Paşa, Damat Müşir Edhem Paşa, Prens vezir Mehmet Abdülhalim Paşa ve Bultan Mehmet Vahideddin tarafından yapılmışsa da zamanla bu birikimler dağılmıştır. Bu konuda çalışan Arel, eski şarkı notalarını tekrar toplayarak çok büyük bir koleksiyon meydana getirmiştir. Onun ölümüyle dağılma tehlikesine uğrayan nota koleksiyonu ve kütüphanesi, Yılmaz Öztuna'nın gayretleriyle, 1955 yılında Türkiyat Enstitüsü'ne kazandırılmıştır³⁴.

²⁹ Artuk 1996, 27.

³⁰ Türkiye Ansiklopedisi I. cilt, 1956, s.103-104: Artuk 1996, 27.

³¹ Mansel 1993, 535; Gerçek 1999, 173.

³² İslam Ans. 2, 1989, 124-127; Durukan ve Ünal 1994, 88; Artuk 1996, 27.

³³ Pere 1968, 3.

³⁴ Öztuna 1966, 18-20.

Arıdağ, Osman Nuri³⁵

Hem nümizmat hem de İslami ve gayrı İslami sikkeler koleksiyoncusudur. Aziz Ogan'ın müdürlüğünde, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde ünlü nümizmat Prof. Dr. Clemens Bosch ile birlikte çalışmışlardır. Arıdağ'ın 9350 adetten oluşan sikke birikimi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nce satın alınmıştır.

Atabay, Mehmet Ercüment (1922)

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlerindedir. Eski eser meraklısı olan Atabay'ın birikiminde korunan Ergili kökenli Yunan-Pers üslubundaki kabartmalar, İstanbul'da Robert Kolej'de çalışan bir aileye aittir. Adı zikredilmemiş olan bu aile, 1900'lerin başında yurdumuzdan ayrılırken bu eserleri terk etmişlerdir. Söz konusu eserler Atabay tarafından kendi koleksiyonuna dâhil edilmiştir³⁶.

Atalay, Dr. Besim (1882-1965)

Konya, Trabzon, Ankara, Muş, İçel, Niğde ve İstanbul'daki çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yapmıştır³⁷. 1920'de Maarif Vekaleti Hars Müdürü olmuştur. Kendisi Türk Dili alimi olup bu konuda eserleri vardır. Atalay, yazma eserlerinin de bulunduğu kütüphanesini Milli Kütüphane'ye, Anadolu'dan topladığı eserleri de Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne bağışlamıştır. Çoğunluğu etnoğrafik olan bu eserler arasında az sayıda arkeolojik eser de vardır. Bunlardan sadece Kültepe tablet ve zarfları yayınlanmıştır³⁸.

von Aulock, Hans Silivius

Sikke, tablet, mühür ve diğer eski eserlerden oluşan büyük bir arkeolojik koleksiyonu ölümünden sonra varislerince satılığa çıkarılmıştır. Eserlerin dağıldığı ve büyük çoğunluğunun yurt dışına gittiği söylenmiştir. Anadolu Yunan şehirlerinin sikkelerinden oluşan 4418 adetlik birikimi İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1981 yılında satın alınmıştır³⁹.

Baltazzi, Demostene (1836-1900)

İzmirli zengin bir Levanten olup İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne birçok eser kazandırmıştır. Kendisi de kazı yapan Baltazzi Bey, Aydın Sancağı eski eser sorumlusu olarak atanmıştır. Bu kişinin aynı zamanda koleksiyoner olduğu bilinmekte olup yalnızca sikkeleri hakkında bilgimiz vardır. İslami ülkelere ait sikkelerden oluşan birikimini Reşat Bey'e satmış, bu koleksiyon daha sonra adı geçen müzeye geçmiştir⁴⁰.

³⁵ Olcay 1991, 207; Artuk 1996, 28.

³⁶ Fıratlı 1965, 5.

³⁷ Özel 1983; Yüce 1991, 43-44.

³⁸ Özkan 1995.

³⁹ Olcay 1991, 207.

⁴⁰ Artuk 1996, 27.

Geç Roma ve Bizans imparatorlarının ait 418 adet sikke birikimi ile kütüphanesini daha evvelden müzeye hediye edilmiştir⁴¹.

Baytop, Prof. Dr. Turhan (1920)

İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyelerinden olup dekanlık da yapmıştır. Eczacılık ve şifalı bitkiler üzerinde çeşitli yayınları vardır. Baytop aynı zamanda bir sikke koleksiyoncusudur.

Bilezikçioğlu, Paskal⁴²

Osmanlı sikkeleri koleksiyoncusu ve nümizmattır.

Butak, Behzad Haki (1899-1963)⁴³

Tiyatrocu, sanatkar ve Türk sinemasının ilk oyuncularındandır. Bursa doğumlu Butak, Sanayi-i Nefise Mektebi mezunudur. Aynı zamanda sikke ve madalyon koleksiyoncusu olup aynı zamanda nümizmattır. Son yıllarındaki maddi sıkıntıları yüzünden sikkelerini Yapı ve Kredi Bankası'na, madalyonlarını İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne satmıştır. Mükerrer sikkelerini de Bursa müzesine hediye etmiştir. Kendi yaptığı eserlerini de dostlarına vermiştir. Butak'ın Türk paraları üzerine çeşitli yayınları vardır⁴⁴.

Calvert, Frank (1828-1908)

Hisarlıktepe (Troya) ve çevresindeki birçok eski yerleşim yerlerinde kazılarda bulunmuş olan Calvert ve kardeşi ABD vatandaşı idiler. Bunlardan Frank Calvert ABD'nin Çanakkale konsolu görevini de yapmaktadır. Bu civarda bir çiftlik alan Calvert Kardeşler, buldukları eserleri evlerinde muhafaza etmektedirler. Bu ailenin son üyeleri II. Dünya Savaşı başında topladıklarını bırakmışlardır. Bu koleksiyonun büyük kısmı Çanakkale Müzesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur.⁴⁵

Cenanizade Mehmed Kadri Paşa (1832-1883)

Osmanlı devlet adamı. II. Abdülhamit döneminde başvekillikte bulunmuştur. Gaziantep doğumlu olan Paşa, Hekim İsmail Paşa'nın damadıdır. Muhtemelen ondan itibaren toplanmış ve nesilden nesile aktarılan, Roma devri tunç eser ve sikkelerinden oluşan birikimin, konaklarının yanması üzerine yok olduğunu Darga'nın anılarından öğreniyoruz⁴⁶.

⁴¹ Olcay 1991, 206. Baltazzi 2002, 340.

⁴² Artuk 1996, 26; Uzunçarşılı 1948, 72 d.n. 8.

⁴³ Artuk 1978a; Artuk 1996, 28.

⁴⁴ Durukan ve Ünal 1994, 89-90.

⁴⁵ Fıratlı 1965, 5.

⁴⁶ Arkeolojinin Delikanlısı, İstanbul 2002, 190.

Düzceer, Ali Rıza

Türk hukukçu olup bazı hukuk konularında eserleri vardır. Düzceer de sikke koleksiyoncusudur.

Erel, Şerafettin

Türk Nümismatik Derneği'nin kurucularından olup aynı zamanda nümizmat ve sikke koleksiyoncusudur.⁴⁷ Asıl mesleği kuyumculuk olmasına karşın sikkeler konusunda eserleri vardır. Sikke koleksiyonu 1953'te Vedat Nedim Tör tarafından kurulan Yapı ve Kredi Bankası Koleksiyonu'na ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne satılmıştır.⁴⁸

Erman, Mehmet Muazzez (1871-1956)

Sanayi-i Nefise'den mezun olan Muazzez Bey, Yıldız Sarayı Çini fabrikasında çalışmıştır. Ressam Muazzez Erman'ın sikke birikimi Yapı Kredi Bankası tarafından satın alınmıştır.⁴⁹

Eyüb Sabri Efendi

Çanakkale çevresinden topladığı eski eserleri İstanbul Müzesi'ne göndermiştir.⁵⁰ Kendisinin koleksiyoner mi yoksa devlet görevlisi olup olmadığı bilinmemektedir.

Fahri Bey

Çeşitli sanat eserlerinden oluşan birikimi, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne 1890'da satılmıştır. Bunlar arasında Midilli'den (Mytilene ve Methymna'dan) gelen pişmiş toprak figürinler⁵¹ vardır.

Fotyadi Paşa⁵²

Osmanlı devlet adamıdır. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış olan Fotyadi Paşa, Atina sefiri ve Girit valisi görevlerinde de bulunmuştur. Paşanın sikke birikimi 1890 yılında Paris'te 5500 Osmanlı altınına satılmıştır. Basılan kataloğa göre 1530 Yunan ve 882 Bizans sikkesinden oluşan bu birikimi, Halil Edhem Bey almak istediye de başarılı olamamıştır.

Gülbenkian, Kalost (1869-1955)

Musul petrolerindeki hissesi ile zengin olmuş bir Osmanlı Ermenisi'dir. Aynı zamanda iyi bir koleksiyoncusudur. Topladıklarını, kendi adına kurulmuş bir müzeye konulması için Türkiye'ye vermek istemiş ise de anlaşılamaz sebeplerden dolayı bu

⁴⁷ Durukan ve Ünal 1994, 90.

⁴⁸ Pere 1968, 3; Artuk 1996, 28.

⁴⁹ Pere 1968, 3.

⁵⁰ Mendel 1908, II. cilt, 29 vd. 185 vd.

⁵¹ Mendel 1908, II. cilt, 280 no.410.

⁵² Edhem 1923, 14; Aktepe 1984, IX. cilt, 170.

isteği kabul edilmemiştir. Portekiz hükümeti bu isteğin yerine getireceğini söylemesi üzerine koleksiyon bu ülkeye getirilmiş ve adını taşıyan Gülbenkian Müzesi'ne yerleştirilmiştir. Bu koleksiyon özellikle Türk ve İslam eserleri bakımından dünyanın sayılı koleksiyonları arasındadır⁵³.

Güven, Ferit Celal (1894-1975)⁵⁴

Adanalı yazar ve gazetecidir. Yüksek öğrenimi sırasında I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Kafkas cephesinde ve daha sonra da Kurtuluş Savaşı'nın Adana cephesinde görev almıştır. Kendi kurduğu "Türk Sözü" gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. Güven Bey de sikke koleksiyonuna sahipti.

Hakkı Bey

İtalya'da Barocco Müzesi'ndeki kimi eserler, hakkında bilgi bulunmayan Hakkı Bey adlı kişinin, açık artırmaya çıkarılan koleksiyonundan satın alınmıştır.

Hekim İsmail Paşa (1812-1871)⁵⁵

Osmanlı devlet adamı ve tabibdir. Sakızlı bir Rum olup sonradan İslamiyete geçmiştir. 1840 yılında tabib olmuştur. Çeşitli yerde görevlerde bulunmuştur. Sadrazam Kadri Paşa ve ve Giritli Sırrı Paşa damatlarıdır. Halil Edhem Bey, Hekim İsmail Paşa'nın da bir sikke koleksiyoneri olduğunu kitabında belirtmektedir⁵⁶. Fakat koleksiyonu hakkında bilgi yoktur.

Humbaracı, Ekrem⁵⁷

İş İdaresi Müfettişliği'nden emekli olmuş bir koleksiyonerdir. İslami sikkeleri Yapı ve Kredi Bankası koleksiyonuna satılmıştır. Diğer eserlerinin nerede olduğu bilinmemektedir.

İsmail Galip Bey (1847-1895)⁵⁸

Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey'in kardeşi olup Abdülatif Suphi Paşa'dan sonra ülkemizin yetiştirdiği ilk numizmatlardandır. Türk ve İslâm sikkeleri hakkında yayınladığı eserlerle zamanında tanınmıştır⁵⁹. Aynı zamanda İslami sikkeler koleksiyoncusu olup birikimi ölümünden sonra Darphane-i Amire tarafından satın alınmıştır.

Kabuli Paşa (1812-1877)⁶⁰

⁵³ Önder 1983, 73.

⁵⁴ Yurt Ansiklopedisi 1. cilt, 1981, 169.

⁵⁵ Gövsa 1949, 150

⁵⁶ Edhem 1923, 14.

⁵⁷ Artuk 1996, 28.

⁵⁸ Artuk 1996, 26; Gerçek 1999, 337 vd.; Şakiroğlu 2001.

⁵⁹ Mansel 1993, 534; Artuk 1996, 24.

⁶⁰ Artuk 1996, 26.

Osmanlı devlet adamı. Asıl adı Mehmet Kabuli Paşa'dır. Dışişlerinde çalıştı ve iki defa ticaret bakanı olarak atandı. Yunan ve Roma sikkeleri koleksiyoncusu olduğu bilinmektedir. Osman Hamdi bey zamanında müzedeki sikkelerin tasnifinde çalışmıştır.

Karaca, Nusret (1906-?)⁶¹

Ressam olan Nusret Karaca, devlet bursuyla Paris'te resim eğitimi görmüş, dönüşte İstanbul Muallim Mektebi'ni 1928'de bitirerek öğretmen olmuştur. Tekrar Paris'e giden Karaca, 1944 yılında gönderildiği Afganistan'da Güzel Sanatlar Okulu'nun kurulmasında emeği geçmiştir. Onun sikkeleri de Yapı Kredi Bankası koleksiyonuna alınmıştır⁶².

Kocabaş, Hüseyin (1909-1981)

Hüseyin Kocabaş tüccardır. Çok küçük yaştan itibaren eski eser toplamaya başlamıştır. Eserlerini Nişantaşı'nda bir apartman dairesinde sergilediği ve haftada bir gün meraklılar ile bilimadamlarına göstermiştir⁶³. Hem sikke hem de arkeolojik eserlerden oluşan muazzam koleksiyonu, varisleri tarafından satılmıştır. Koleksiyonu 28 çeşit eşyasıyla dünyada ikinci geldiği söylenmektedir⁶⁴. Sikkeleri Yapı ve Kredi Bankası sikke koleksiyonuna girmiştir. Geriye kalan Anadolu kökenli seçme eserlerden oluşan arkeolojik eserleri Sadberk Hanım Müzesi'ndedir. Kocabaş, koleksiyoner olduğu gibi bilimsel makaleler de yazacak kadar bilgili bir insandır.

Konyar, Basri (1891-?)

Konyalı bir koleksiyonerdir. Mülkiye müfettişi olarak görev yapmıştır. Konya'da bulunan sikke koleksiyonu alınmak üzere 1943'te girişimde bulunulmuştur⁶⁵. Hakkında başkaca bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Koyunoğlu, Rasih İzzet (1910-1974)⁶⁶

Devlet Demiryolları Baş müfettişi olan Koyunoğlu, daha sekiz yaşında iken Konya'da eski eser toplamaya başlamıştır. Koleksiyonu çok zengin etnoğrafik ve arkeolojik eserleri (11.348 adet) kapsamaktadır. Ayrıca 14.747 adet kitaptan oluşan zengin bir elyazma eser kütüphanesi vardır. Bunlar bugün Konya Belediyesi'ne bağlı kendi adını taşıyan özel müzesinde korunmaktadır. Sağlığında 1973 yılında inşa edilen müzenin müdürlüğünde iken vefat etmiştir. Müzesi bizzat kendi evi ile yeni yapılan bir binadan oluşmaktadır. Üçbin metrekarelik teşhir alanıyla müze, çoğu müzemizden daha büyüktür.

⁶¹ Giray 1992, 67 vd.

⁶² Pere 1968, 3.

⁶³ Gerçek 1999, 466.

⁶⁴ Meydan Larousse 7. cilt 1972, 370.

⁶⁵ Gövsa 1949, 112.

⁶⁶ Gerçek 1999, 460; Özönder 2002, 230.

Mahrुकizade Eşref Cafer Bey (1858-1921)

Türk devlet adamı ve koleksiyoncusudur. Ülkemizin Bombay konsolosu görevini yerine getirmiş bir diplomattır. Kendisi İslami sikkeler koleksiyoncusu olup biriktirdiği 18980 adet sikke, 1934 yılında 3000 TL verilerek, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne alınmıştır⁶⁷. Oğlu Cem Mahruki de önemli koleksiyonerlerimizdendir.

Makridi, Konstantin

Osmanlı askerî doktoru olan Makridi bey, arkeolog Theodor Makridi'nin babasıdır. 1172 sikkeden oluşan birikimi İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından 1000 liraya satın alınmıştır⁶⁸.

Makridi, Theodor (1872-1940)

Rum asıllı Osmanlı arkeolog ve müzecisi olup aynı zamanda eski eser biriktirdiği bilinmektedir. 1935 yılında devletin izniyle, Atina'daki Anton Benaki Müzesi'ni düzenlemeye gittiğinde birçok eseri de beraberinde götürdüğü öne sürülmektedir⁶⁹.

Mehmet Mübarek Galip Bey

Maarif Vekaleti Hars Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. İlk nümizmatlardan olup bu konuda çeşitli eserleri vardır⁷⁰. Nümizmatlarımızdan İsmail Galip Bey'in oğludur. İslami sikkelerden oluşan koleksiyonunu Darphane'ye satmıştır.

Menemencioğlu, Turgut

Eski büyükelçilerimizden olan Turgut Menemencioğlu, 1979 yılında 135 parçalık birikimini İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne hediye etmiştir⁷¹.

Mesrur İzzet (Durum) Bey (1873-1952)

Asıl adı Mesrur İzzet Ebu Şeneb Beydir. Soyadı kanunu çıktığında adını Ahmet Mesrur Durum olarak kaydettirmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi mezunu olup, ressam, heykeltıraş ve hakkaktır. Kendisi hakkında yeterli bilgi bulunmayan İzzet Bey, Darphane memurluğundan sonra Yıldız Sarayı Çini Fabrikası müdürlüğü görevinde bulunmuştur.⁷² Kendisi İstiklal Madalyası'nı yapan kişi olarak tanınmaktadır. İslami sikke koleksiyonunu Darphane'ye satmıştır.

Miralay Üsküdarlı Ali Bey

⁶⁷ Artuk 1996, 27; Gerçek 1999, 173.

⁶⁸ Edhem 1923, 14'de 1214 Bizans sikkesi denilmektedir: Olcay 1991, 206; Gerçek 1999, 341.

⁶⁹ Eyice 1997, s.6, Hasan Paşa türbesine ait iki tombak miğfer Benaki Müzesi'ndedir. Gelb tarafından da bir mühür yayınlanmıştır: Gelb 1965, 226.

⁷⁰ Mansel 1993, 535; Artuk 1996, 28.

⁷¹ Atik 2001, 425 vd.

⁷² Artuk 1996, 27. Küçükerman 1987, 136.

Süleyman Özkan

Halil Ethem Bey zamanında, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin sikke komisyonunda çalışmıştır. Aynı zamanda İslami sikkeler koleksiyoncusudur. Koleksiyonunda bulunan Osmanlı nakışlı paraları İstanbul müzesine verilmiştir⁷³.

Misthos

İzmir'de bulunduğu anlaşılan bu koleksiyoncudan Osmanlı Bankası'nın yardımıyla bir eser satın alınarak Müzey-i Humayun'na kazandırılmıştır⁷⁴. Bu koleksiyon ve sahibi hakkında ne yazık ki başkaca bir bilgi bulunmamaktadır.

Ömer Faik Efendi (1855-1919)

Çeşitli eserler vermiş Osmanlı devri hattatıdır. O da Mehmet Şefik Bey'den aldığı meşkler ve muhtelif yazılarla, iğnelenmiş pekçok yazı kalıbı ve icarezetnamesi oğlu Muhiddin Hattatoglu tarafından Topkapı Sarayı Müzesi'ne hediye edilmiştir⁷⁵.

Özbel, Y. Kenan (1904-?)

Türk eğitimci ve resim öğretmeni olan Özbel, hayatı boyunca 18-19. yüzyıllardan itibaren gelen Türk halk sanatı örneklerini toplamıştır⁷⁶. Kendisinin Türk el sanatları hakkında yayınları vardır. 669 parçalık birikimini 1970 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'ne bağışlamıştır. Eserler Alay Köşkü'nde onun adını taşıyan bir sergide gösterilmektedir. Eserlerinden 193 parçası da Konya Etnoğrafya Müzesi'ndedir⁷⁷.

Peretie

Beyrut'ta bulunduğu bilinen bu koleksiyoncudan da bir lahid Müze-yi Humayun tarafından satın alınmıştır⁷⁸.

Reşat Bey

Osmanlı devlet adamıdır. Kosova, Trabzon ve Edirne valiliği görevlerinde bulunmuştur. İslami sikkelerden oluşan koleksiyonu (2748 adet) 1931 yılında 7500 TL verilerek İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından satın alınmıştır⁷⁹.

Sağlam, Osman Ferid (1875-1958)

Eğitmen, müzeci ve nümizmat olup Ankara Etnoğrafya Müzesi müdürlüğünde bulunmuştur. Nümizmat ve epigrafi konusunda bilgili olup özellikle Selçuklu ve Osmanlı sikkeleri konusunda uzmandır. Sikke koleksiyonunun bir kısmı I. Dünya Savaşı sırasında Osman Arıdağ eliyle Rusya'ya satılmıştır. Diğer kısmı Yapı ve Kredi

⁷³ Artuk 1996, 27.

⁷⁴ Mendel 1908, II. cilt 309 (no.1242).

⁷⁵ Serin, 1995, 101-102.

⁷⁶ Gerçek 1999, 381 vd.

⁷⁷ Karpuz 2002, 193-194.

⁷⁸ Mendel 1908, I. cilt 123 (no. 1417).

⁷⁹ Gerçek 1999, 173, Pasinli 2003, 38'de Reşit Bey denilmektedir.

Bankası koleksiyonundadır⁸⁰. Kitapları ölümünden sonra kardeşi Dr. Tevfik Salim (Sağlam) tarafından Türk Tarih Kurumu'na verilmiştir. Pul koleksiyonunun ne olduğu bilinmemektedir.

Seher Nüzhet Bey

Seher Nüzhet Bey'in sikke koleksiyonu, 1937 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1650 lira verilerek satın alınmıştır⁸¹.

Soustiel, Joseph

Soustiel'in ailesi 19. yy. ortalarında Silifke'den İstanbul'a göç etmiş bir Musevi ailesidir. 1863 yılında antikacılığa başlayan aile daha sonra Paris'de açtıkları bir mağazada devam ederler. Ülkemizde buldukları sırada topladıkları eserlerin bir bölümünü 1975 yılında Bursa Müzesi'ne bağışlamışlardır⁸².

Suphi Paşa (1818-1886)⁸³

Osmanlı fikir ve devlet adamıdır. Sami Paşa'nın oğlu ve şair Hamdullah Suphi Tanrıöver'in babasıdır. Asıl adı Abdüllatif Suphi Paşa'dır. Tarih ve eski eserlere meraklı bir kişidir. Ülkemizin ilk nümizmat koleksiyoncusudur. Çeşitli kereler Evkaf, Ticaret ve Maarif nazırlıklarında bulunmuştur. Arkeoloji Müzesi'nin Çinili Köşk'e taşınmasını sağlamıştır. İslami ve gayr-ı İslami sikkelerden oluşan zengin bir sikke koleksiyonuna sahipti. Osman Hamdi Bey müdür iken sikke kabinesinde çalışmıştır. Türk Nümizmatik Derneği tarafından madalyası çıkarılmıştır. Koleksiyonu, Osman Nuri Arıdağ eliyle Almanya ve Avusturya'ya satılmıştır. 6089 adet sikke de British Museum ve Sofya Müzesine satılmıştır.

Stamoulis, Anastasios⁸⁴

Silivri'de 1922 yılına kadar oturan Rum tüccardır. Taş eserler, sikke ve mühürlerden oluşan zengin bir koleksiyonu vardır. 1910 yılında koleksiyon üzerinde Seure tarafından bir çalışma yapılmıştır. Mübadele sırasında topladığı tüm eserleri beraberinde götürün Stamoulis'in sikkeleri ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Şanlı Yahya Bey⁸⁵

Bağdat İstinaf Ceza reisliğinden emekli merhum Hüseyin Yahya Efendi'nin oğlu ve Maarif Vekaleti müştarı iken ölen İhsan Sungu'nun babasıdır. İslami sikkelerden oluşan koleksiyonu Halil Ethem Bey tarafından İstanbul Arkeoloji Müzesi

⁸⁰ Pere 1968, 3; Artuk, 1978b; Artuk 1996, 27.

⁸¹ Gerçek 1999, 173.

⁸² Önder 1983, 57; Toros 1985, 13.

⁸³ Edhem 1923, 13; Artuk 1996, 23, 26; Türk Ansiklopedisi 29, 1978, 455.

⁸⁴ Sayar 1992, 171-2.

⁸⁵ Gövsa 1949, 357; Artuk 1996, 28.

sikke kabinesi için satın alınmıştır. İhsan Sungu da Milli Kütüphane'ye yazma eserler bağışlamıştır⁸⁶.

Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedî Nuri (1914-1977)

Türk hekimi ve yazarı olan Bedî Bey, Prof. Dr. Süheyl Ünver ile İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Bölümü'nde çalışmıştır. Zamanla oluşturduğu geniş arşivini enstitüye vermiştir. Şehsuvaroğlu, aynı zamanda bir sikke koleksiyoncusu idi.

Tahir Paşa

1840'larda Aydın'ı ziyaret eden Fransız arkeolog ve gezgin Charles Fellows, derebeyi olan Tahir Paşa'nın konağında Tralles heykeltraşlık eserlerini görmüştür⁸⁷. Paşanın bunları elinde ne amaçla tuttuğu bilinmemektedir.

Tuğtekin, Ragıp (1892-1873)

Türk gölge sanatı Karagöz'ün önemli temsilcilerindendir. Karagöz oyununda kullanılan tasvir ve aletlerden oluşan birikimi bugün Yapı-Kredi Bankası, Vedat Nedim Tör Müzesi'nde korunmaktadır. Vedat Nedim Tör (1897-1985) de genel müdür olduğu sırada 1953 yılından itibaren bankanın çeşitli sikke ve resim koleksiyonlarını satın alarak güzel ve önemli bir birikim kazandırmıştır.

Turgut, Leyla (1911-1988)

İstanbul doğumlu Leyla Turgut, yurtdışında mimarlık ve sanat tarihi eğitimi görmüştür⁸⁸. Birçok mimari eseri bulunan Turgut, aynı zamanda sporcudur. Ülkemizin mimari ve arkeolojik eserleri hakkında yazıları bulunmaktadır. Ölümünden önce, tüm arkeolojik eserleri ile dia ve fotoğraf arşivini İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağışlamıştır.

Ünver, Ahmet Süheyl (1898-1986)

Türk hekim ve araştırmacı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi bölümünde çalışmıştır. Prof.Dr. Ünver, aynı zamanda büyük bir koleksiyonerdir. Hat sanatına ait örneklerden gazete kupürlerine kadar çok değişik nesnelere, konularına uygun olarak ayrı dosyalarda toplamıştır. Onun serilerinden bir kısmı Ankara'da Türk Tarih Kurumu arşivinde, bir kısmı Türkiyat Entitüsü'ndedir.

Yalçın, İ.Çetin

Hakkında bilgi edinemediğimiz Prof. Dr. İ. Çetin Yalçın da bir sikke koleksiyoncusudur.

⁸⁶ Cunbur vd. 1987, V.

⁸⁷ Dinç 1998, 207.

⁸⁸ Polat vd. 2001, 296 d.n.3.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktepe, M. 1984
Artuk, C. 1978a
Artuk, C. 1978b
Artuk, İ. 1996
Artuk, İ-C. Artuk 1970
Atagök, T. 1997
Atik, Ş. 2001
Baltazzi, A. 2002
Bayraktar, N. 1989-1990
Cumbur vd. 1987
Derman, M. U. 2001
Dinç, R. 1998
Dodd, I. F. 1909
Durukan, A.-M. S. Ünal 1994
Edhem, H. 1923
Erünsal, İ.E. 1991
Eyice, S. 1997
Eyice, S. 1998
Fıratlı, N. 1965
Gelb, I. J. 1965
Gerçek, F. 1999
Giray, K. 1992
Gövsal, İ. A. 1949
Haddad, M. 2002
Jacout, P. 1931
Karpuz, H. 2002
Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, İstanbul
"Behzat Haki Butak" *Kolleksiyon* 44, 16-18
"Osman Ferid Sağlam", *Kolleksiyon* 48, 16-17
"Nümismatik ilmi, çalışanları, faydaları ve Nümismatik Koleksiyoncular", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya, 19-35
İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu, I.cilt, İstanbul
"Müzecilik", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, II.cilt, 1320-1325
"Müzemizdeki Turgut Menemencioğlu Koleksiyonundaki Antik Camlar", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, 17, 2001, 425-440
"Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, 5, 340-341
"Topkapı Sarayı", *Müze* 2-3, 46-52.
Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu I, Haz.; M. Cumbur, A. Sernikli, D. Kaya, H. Yollagül, Ankara 1987
İstanbul; Hat Sanatı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 23, 268
"Tralleis Kazısı (1996)", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 205-236
Records of the Past 8, 93-
Anadolu Belçuklu Dönemi Bibliyografyası, Ankara
Asar-ı Atika Müzesi Mesukukat Koleksiyonları, İstanbul
Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Ankara
"Hadım Hasan Paşa Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, 5-7
"Hudavendigâr Külliyesi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, 290-295
"Yurdumuzdaki Hususi Koleksiyonlar", *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Belleteni* 280, 4-6
"On some Old and New Hieroglyphic Hittite Seals" *Anadolu Araştırmaları* II, 223-226
Türk Müzeciliği, Ankara
"Kaybolan Resimler, Unutulan Görüntümler ve İsimlerle Şanlıurfa" *Kültür ve Sanat* 14, 65-69
Türk Meşhurları, İstanbul
Halil Şerif Paşa, Bir İnsan Bir Koleksiyon, İstanbul (P Yay.)
Antioche, Beyrut
"Konya Etnoğrafya Müzesi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 193-194

- Keskin, O. 2001 *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, İstanbul.
- Koyunoğlu, O. 1953 "İzmit'ten Gelen Bronz Eserler", *İAMY* 6, 31-37.
- Koza, A. 1997 "Koleksiyonculuk", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, II. cilt, 1034-1035
- Küçükerman, Ö. 1987 *Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi: Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası*, İstanbul, Sümerbank Yayını
- Mansel, A. M. 1993² *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası İçin Bibliyografya*, Ankara (TTK Yay. XII-1)
- Mendel, G. 1908 *Catalogue des figurines grecques de Terre Cuite*, İstanbul
- Olcay, N. 1991 "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Sikke Kabinesi", *Anatolia Antiqua* I, 1991, 205-208
- Önder, M. 1983 *Yurtdışı Müzelerindeki Türk Eserleri*, Ankara
- Özel, S. 1983 *Besim Atalay*, Ankara
- Özkan, S. 1995 "Ankara Etnografya Müzesi'nde Bulunan Kültepe-Kaniş Zarfları", *M. Akyurt - B. Devam Anı Kitabı*, İstanbul 1995, 281-286
- Özkan, S. 1999 "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri", *Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan*, İzmir, 449-478
- Özönder, H. 2002 "Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu", *TDV İslam Ansiklopedisi* 26, 230-231.
- Öztuna, Y. 1966 "Arel Kütüphanesi" *Hayat tarih Mecmuası*, 3, 18-20.
- Pasinli, A. 2003 *İstanbul Arkeoloji Müzesi*, İstanbul (Akbank Yay.)
- Pere, N. 1968 *Osmanlılarda Madeni Paralar: Yapı ve Kredi Bankası'nın Osmanlı Madeni Paralar Koleksiyonu*, İstanbul
- Polat vd. 2001 G.Polat – S.Pasinli – D.Oskay-Denker, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çanak-çömlek bölümüne 1968-1993 yıllarında gelen eserler ve bunlardan seçme örnekler", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 17, 2001, 268-306
- Sayar, M.H. 1992 "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 171-181
- Scheil, V. 1317 *Asar-ı Mısriyye Kataloğu*, İstanbul (Çev.Kolağası Refaatli Vahid Bey)
- Serin, M. 1995 "Ömer Faik Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 101-102
- Şakiroğlu, M. H. 2001 "İsmail Galip", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 23, 100-101
- Toros, T. 1985 "Antika ve Ünlü Türk Antikacıları", *Antika* 1, 12-14
- Uzunçarşılı, İ. H. 1948 İbrahim Edhem Paşa ailesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938), *Halil Edhem Eldem'e Armağan*, Ankara 2. cilt, 67-80
- Yüce, N. 1991 "Besim Atalay", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, 1991, 43-44.
- Yüksel, İ. A. 1991 "Ekrem Hakkı Ayverdi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, 295.